

تحلیل آثار دادرسی الکترونیک بر حقوق دفاعی متهم و وکیل

اما و اگر دادرسی الکترونیک در دادگاه‌های کیفری

دادرسی الکترونیک در امور کیفری نیازمند اجرای دقیق مبانی قانونی است

فناوری اطلاعات و تکنولوژی در دهه‌های اخیر، تأثیر چشمگیری بر فرایندهای دادرسی داشته و نظام‌های قضایی جهان را به سمت دادرسی الکترونیک سوق داده است. در کشور ما نیز با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و ایجاد سامانه ثنا، برگزاری جلسات دادرسی آنلاین، ارسال ابوابح الکترونیکی و ابلاغ الکترونیک در محاکم کیفری به امری رایج بدل شد. این تحولات فناوری اگرچه در ظاهر به تسهیل دسترسی این منشی عبادت کمک می‌کند اما در عمل با چالش‌های بنیادین، به ویژه در حوزه حقوق دفاعی متهم و نقش وکیل روبه‌روست.

■ ■ ■

می‌تواند به صورت الکترونیکی انجام شود. دستورالعمل ساماندهی نحوه برگزاری جلسات رسیدگی در فضای مجازی نیز به طور خاص نحوه برگزاری جلسات آنلاین در دعای کیفری را پیشینی کرده است با این حال فقدان آیین‌نامه‌های اجرایی صریح و یکپارچه در این زمینه، منجر به اجرای سلیقه‌ای مقررات و بعضاً نقض اصول دادرسی منصفانه در شعب مختلف دادگاه‌ها شده است.

تأثیر دادرسی الکترونیک بر حقوق دفاعی متهم با استقرار دادرسی الکترونیک، برخی از این حقوق به طور جدی با تهدید مواجه می‌شوند از جمله:

۱. **اختلال در ارتباط مستقیم با قاضی:** در جلسات حضوری، قاضی می‌تواند از لحن گفتار، رفتار و حالات متهم برداشت دقیق‌تری داشته باشد. در مقابل، در جلسات آنلاین این ارتباط انسانی تضعیف شده و ارزیابی ماهیتی و روانی از شخصیت متهم تا حد زیادی از بین می‌رود.

۲. **سلب امکان گفت‌وگو مؤثر با وکیل:** حق

دفاع مؤثر نیازمند ارتباط مداوم و محرمانه میان وکیل و متهم است. در جلسات آنلاین این امکان عملاً محدود می‌شود زیرا تماس تصویری به طور رسمی از پیش تنظیم شده و ارتباط خصوصی میان وکیل و موکل یا وجود ندارد یا در حین جلسه ممکن نیست.

۳. **دسترسی ناقص به مدارک و ادله:** در جلسات مجازی، متهم غالباً امکان رؤیت کامل اسناد و واکنش فوری به آنها را ندارد، خصوصاً اگر متهم اساساً دسترسی فنی لازم به جلسه آنلاین نداشته باشد. این ناآگاهی حق دفاع را به شدت تضعیف می‌کند.

چالش‌های وکیل در فرایند دادرسی الکترونیک

وکیل که در جلسه دادرسی باید به نواحسن دفاع کننده حقوق موکل خود باشد، باید بتواند از تمام ابزار دفاع بهره‌برد، نقش وکیل در دفاع از موکل ایجاد می‌کند نه تنها قاضی بلکه موکل خود را به صورت مستقیم تحت تأثیر قرار داده و با خود همراه سازد. اما در فضای الکترونیک، وکیل نیز با موانع متعددی روبه‌روست، از جمله:

۱. **زیرساخت‌های فنی ضعیف:** سامانه‌های آنلاین دادرسی در بسیاری از مناطق کشور با قطعی، تأخیر یا ضعف امنیتی همراه است. این مشکلات، فرصت دفاع

حرف‌های و منسجم را از وکیل سلب می‌کند.

۲. **عدم امکان واکنش لحظه‌ای:** در جلسات حضوری، وکیل می‌تواند بلافاصله به سؤالات یا استدلال‌های طرف مقابل پاسخ دهد اما در جلسات مجازی، با تأخیر یا اختلال در صدا و تصویر این فرصت از دست می‌رود.

۳. **محروریت از گفت‌وگو مؤثر با موکل:** در حالی که حضور وکیل در کنار متهم می‌تواند، دفاع هماهنگ ایجاد کند، در دادرسی آنلاین این ارتباط لحظه‌ای برای حق دفاع را به شدت تضعیف می‌کند.

مطابقت جهانی دادرسی الکترونیک

در نظام‌های حقوقی پیشرفته، دادرسی الکترونیک در امور کیفری با حساسیت بیشتری اعمال می‌شود. در بسیاری از کشورها، جلسات آنلاین تنها در موارد خاص و با رضایت صریح متهم و وکیل انجام می‌گیرد. در جرائم مهم، اصل بر حضور فیزیکی است. قانونگذار در نظام حقوقی پیشرفته تأکید دارد، هیچ تسهیل اداری مقدم بر حق دفاع متهم و جایگاه وکیل نخواهد بود.

نتیجه‌گیری تطبیقی در تمامی نظام‌های حقوقی یک اصل مشترک برچسته است و آن هم این است که فناوری در خدمت دادرسی

تأثیر نظریه کارشناسان در رأی قاضی چقدر است؟

در حد یک دلیل مستقل و قطعی محسوب نمی‌شود. اگر قاضی تشخیص دهد نظر کارشناس با محتویات پرونده، اسناد موجود یا واقعیات مسلم سازگار نیست، می‌تواند آن را نپذیرد یا حتی دستور اجراع امر به هیئت کارشناسی یا کارشناس دیگر را صادر کند.

نظریه کارشناسی در امور کیفری

در پرونده‌های کیفری جایگاه نظریه کارشناسی حساس‌تر و در عین حال محدودتر است. مطابق اصول دادرسی کیفری نیز مبنای صدور رأی، علم قاضی است، علمی که باید از راه‌های متعارف و قانونی حاصل شود. نظریه کارشناسی یکی از ابزارهای مهم در شکل‌گیری این علم به شمار می‌رود اما جایگزین کامل آن نمی‌شود. برای مثال، در پرونده‌های تصادفات رانندگی، پزشکی قانونی، جعل اسناد، جرائم سایبری یا جرائم اقتصادی، نظر کارشناس می‌تواند ابعاد فنی جرم را روشن کند اما در نهایت مجدداً این قاضی است که باید احراز

کند آیا عنصر مادی و معنوی جرم محقق شده است یا خیر. **تحت چه شرایطی قاضی می‌تواند برخلاف نظر کارشناس رأی دهد؟**

قاضی در صورتی می‌تواند برخلاف نظر کارشناس رأی صادر کند که دلیل و استدلال حقوقی کافی برای تصمیم خود داشته باشد. رویه قضایی نشان می‌دهد در صورت تعارض نظر کارشناس با دلایل متقن دیگر یا وجود ابهام و نقص در گزارش کارشناسی، دادگاه می‌تواند آن را کنار بگذارد. با این حال، در عمل هرچه گزارش کارشناسی مستدل‌تر، دقیق‌تر و منطبق‌تر با اوضاع پرونده باشد، احتمال تبعیت دادگاه از آن بیشتر خواهد بود. به همین دلیل، کیفیت تنظیم نظریه کارشناسی نقش بسیار مهمی در سرنوشت پرونده دارد.

حق اعتراض به نظریه کارشناس، تضمین عدالت دادرسی

قانونگذار برای حفظ حقوق طرفین دعوا امکان اعتراض به نظریه کارشناسی را در نظر گرفته است. پس از ابلاغ نظر کارشناس، هر یک از طرفین می‌توانند در مهلت قانونی نسبت به آن اعتراض کنند. این اعتراض ممکن است به دلیل نقص در بررسی، اشتباه فنی، عدم توجه به اسناد یا حتی فقدان صلاحیت کارشناس باشد. در صورت پذیرش اعتراض، دادگاه می‌تواند موضوع را به همان کارشناس برای رفع نقص، یا به کارشناس دیگر و حتی هیئت کارشناسی از جاع دهد. این فرایند، اگرچه ممکن است موجب اطاله دادرسی شود اما نقش مهمی در تضمین عدالت قضایی ایفا می‌کند.

نقش مکملی نظریه کارشناسی

نظریه کارشناسی در نظام قضایی و حقوقی ما نقشی مکمل و راهگشاست، نه تعیین‌کننده نهایی. کارشناس رسمی دادگستری با زوای فنی دادگاه است و نظر او می‌تواند مسیر رسیدگی را روشن‌تر کند اما این نظر هرگز جایگزین قضاوت قضایی نمی‌شود و در نهایت، رأی دادگاه حاصل جمع میان تخصص کارشناسی، ادله قانونی، دفاعیات طرفین و تشخیص قاضی است. درک درست این جایگاه، هم برای مردم و هم برای فعالان حقوقی می‌تواند به انتظارات واقع‌بینانه‌تر از فرایند دادرسی و تقویت اعتماد عمومی به نظام عدالت قضایی منجر شود.

حتماً برات سؤال شده که

تکلیف چک‌های قدیمی در حال حاضر چیست؟

با اصلاح قانون صدور چک در سال ۱۳۹۷ و راه‌اندازی سامانه صیاد، قواعد چک دچار تحول اساسی شد. بسیاری از افراد، به ویژه دارندگان چک‌های قدیمی غیر صیادی که هنوز مبالغ خود را وصول نکرده‌اند با این سؤال‌ها روبه‌رو هستند که آیا چک‌های قدیمی هنوز اعتبار دارند؟ تکلیف چک‌های صادر شده قبل از قانون جدید چیست؟ آیا می‌توان برای آنها اقدام حقوقی یا کیفری کرد؟ به صورت منجز، بله می‌توان اما مطابق با شرایطی که در ادامه به شرح آن می‌پردازیم.

شروع تغییرات با صدور قانون جدید چک پس از سال ۹۷ و اجرای تدریجی قانون جدید چک، سامانه صیاد جایگزین روش سنتی صدور چک شد. از جمله مهم‌ترین تغییرات عبارت‌اند از: ثبت صدور، انتقال و تأیید چک در سامانه صیاد، الزام به ثبت مشخصات گیرنده، مبلغ و تاریخ، حذف پشت‌نویسی سنتی، جلوگیری از صدور دسته‌چک برای افراد دارای سابقه نامطلوب و اعتبارسنجی صادر کننده قبل از تحویل دسته‌چک.

آیا چک‌های قدیمی همچنان اعتبار دارند؟ بله، چک‌های قدیمی همچنان معتبر هستند اما محدودیت‌هایی برای آنان ایجاد شده است. چک‌های قدیمی (غیر صیادی) که بدون شناسه صیاد و به روش پشت‌نویسی منتقل می‌شدند، در حال حاضر از نظر قانون معتبرند و بانک‌ها موظف هستند در صورت موجودی حساب، وجه آن را پرداخت کنند اما نکته مهم اینجاست که از سال ۱۴۰۰ به بعد، چک‌های قدیمی قابلیت انتقال رسمی ندارند و نکته دیگر آنکه چک‌های قدیمی مشمول برخی مزایای قانون جدید مثل مسدودسازی خودکار حساب‌ها نیستند

مهم‌ترین تفاوت: عدم ثبت در سامانه صیاد به دلیل اینکه چک‌های قدیمی فاقد شناسه صیادی هستند، امکان ثبت آنها در سامانه صیاد وجود ندارد. این موضوع پیامدهای مهمی به دنبال دارد. در وهله اول دارند چک قدیمی نمی‌تواند از امکاناتی مانند استعمال وضعیت اعتباری صادر کننده یا مشاهده سوابق چک‌های برگشتی او استفاده کند. در وهله دوم در صورت برگشت خوردن چک، برخی ضمانت‌اجراه‌های سریع و قاطع قانون جدید مانند مسدودسازی خودکار حساب‌های صادر کننده یا محدودیت‌های بانکی گسترده، در مورد چک‌های قدیمی اعمال نمی‌شود.

آیا چک‌های قدیمی می‌توانند وصول شوند؟ بله، دارندگان این چک‌ها همچنان می‌توانند به بانک مراجعه و درخواست وجه کنند، در صورت عدم پرداخت، گواهی عدم پرداخت دریافت کنند و علیه صادر کننده چک، دعوی حقوقی یا کیفری مطرح کنند (طبق قوانین مربوطه) از این منظر، قانونگذار اعتبار ذاتی چک‌های قدیمی را نفی نکرده و آنها را از اعتبار ساقط نکرده است. اما نکته مهم اینجاست که این چک‌ها مشمول تمامی حمایت‌ها و امتیازات قانون جدید نیستند.

روند انتقال چک‌های قدیمی

در چک‌های قدیمی امکان انتقال با پشت‌نویسی سنتی همچنان وجود دارد اما این انتقال در سامانه صیاد ثبت نمی‌شود. گیرنده چک در صورت برگشت، شایکی اصلی محسوب می‌شود و می‌تواند دعوی مطالبه وجه مطرح کند. بنابراین، پشت‌نویسی از نظر حقوقی معتبر است ولی در سیستم جدید مورد تأیید سامانه صیاد نیست.

محروریت‌های چک‌های قدیمی

چک‌های قدیمی از بسیاری از حمایت‌های قانون جدید محروم هستند از جمله: عدم امکان مسدودسازی خودکار حساب‌های صادر کننده، عدم امکان شکایت سریع با پیچیدگی کمتر، عدم قابلیت استعمال وضعیت صادر کننده در سامانه صیاد چک‌های قدیمی و محروریت از مزایای قانون جدید. واقعیت این است که چک‌های قدیمی در عمل به شهروندان در چه دوم در نظام جدید چک تبدیل شده‌اند. اگرچه این چک‌ها هنوز معتبرند اما از بسیاری از مزایای قانون جدید که برای چک‌های صیادی نقش بازدارنده و حمایتی جدی دارند محروم‌اند. این تفاوت، به ویژه در معاملات کلان، اهمیت زیادی دارد و موجب شده بسیاری از فعالان اقتصادی ترجیح دهند صرفاً چک‌های صیادی ثبت‌شده را بپذیرند.

وضعیت کیفری چک‌های قدیمی

بر اساس قانون، چک‌های قدیمی همچنان واجد ضمانت اجرای کیفری هستند اما به صورت مشروط، به این صورت که چک وعده‌دار نباشد، بابت تضمین امانت‌وا حساب مسدود صادر نشده باشد. بنابر این دارند چک قدیمی می‌توانند همچنان شکایت کیفری مطرح کنند.

آیا بانک‌ها می‌توانند چک‌های قدیمی را نپذیرند؟ خیر، تا زمانی که بانک مرکزی رسماً اعلام نکند که بانک‌ها نمی‌توانند چک‌های قدیمی را بپذیرند، چک‌های قدیمی معتبرند. اما ممکن است در آینده اعتبار آنها کاملاً لغو شود یا محدودیت‌های بیشتری اعمال شود.